

Chrystologia proegzystencji arcybiskupa Alfonsa Nossola

Streszczenie

preegzystencja – proegzystencja – inegzystencja – perychoreza – epikleza

Teologia posoborowa potrzebowała swego „odświeżenia” obejmującego odnowę języka teologicznego, większe ubiblijnienie badań, odkrycie na nowo Osoby Chrystusa jako centrum całej refleksji teologicznej, oraz – co najważniejsze – większe zbliżenie się do człowieka. Teologiem, który podjął się próby integralnej odnowy teologii, a szczególnie chrystologii jest arcybiskup Alfons Nossol.

Problem badawczy poruszany w niniejszej rozprawie można szczegółowo scharakteryzować za pomocą następujących pytań: Jakiego modelu uprawiania teologii potrzebuje współczesny Kościół? Czy chrystologia proegzystencji wpisuje się w dostępne modele uprawiania chrystologii? Na ile chrystologia proegzystencji w swoich teologicznych założeniach jest w stanie zrewitalizować dzisiejszą chrystologię? Chrystologia integralna czy chrystologia proegzystencji? W jaki sposób chrystologia proegzystencji może pomóc zbudować chrystologię o charakterze ekumenicznym? Co jest źródłem chrystologii proegzystencji, co jest jej istotą i jaka jest jej teologiczna charakterystyka? Na ile proegzystencja Chrystusa odsłania przymioty Ojca, a na ile je przesłania? Jakie są antropologiczne konotacje chrystologii proegzystencji? Na ile chrystologia proegzystencji może przyczynić się do bardziej chrystologicznego i pneumatologicznego zorientowania eklezjologii? W jaki sposób proegzystencjalna mariologia może pomóc pogłębić chrystologię proegzystencji? Czy zaproponowane przez arcybiskupa Nossola implikacje ekumenicznej proegzystencji mogą stać się szansą na przełamanie wzajemnych barier między Kościołami? Na ile proegzystencja Chrystusa w ujęciu społecznym może czynić ludzkie życie bardziej „chrystokształtnym”?

Celem rozprawy jest próba znalezienia właściwej odpowiedzi na wyżej postawione pytania. Ich podsumowaniem są wnioski stawiane na zakończenie każdego rozdziału. Podstawowym materiałem badawczym niniejszej rozprawy są w głównej mierze dzieła arcybiskupa Nossola. Krytyczna analiza teologicznej twórczości arcybiskupa Nossola zostaje poddana eksploracji zgodnej z zasadami logiki, hermeneutyki i metody porównawczej. Wydobywane treści, kluczowe dla prowadzonych badań, będą poddane recepcji biblijnej, teologiczno-chrystologicznej oraz ekumenicznej.

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich zatytułowany – *Ku chrystologii proegzystencji* – jest próbą zarysowania istotnych postulatów postawionych przez

arcybiskupa Nossola w odniesieniu do współczesnej teologii. Są one następujące: postulat wypracowania nowego modelu uprawiania teologii (I. 1), postulat soborowego zorientowania teologii (I. 2) i postulat otwarcia się teologii dogmatycznej na różnorodność modeli chrystologicznych (I. 3).

Drugi rozdział – *Teologiczne założenia chrystologii proegzystencji* – jest próbą wydobywania najważniejszych założeń chrystologii proegzystencji proponowanych przez arcybiskupa Nossola. W tym celu analizie zostają poddane następujące propozycje: proegzystencja dzięki preegzystencji (II. 1), proegzystencja uzasadniona miłością Ojca do człowieka (II. 2), proegzystencja urzeczywistniana w mocy Ducha Świętego (II. 3) oraz misterium paschalne jako szczyt proegzystencji (II. 4).

Rozdział trzeci – *Teologiczna charakterystyka chrystologii proegzystencji* – jest próbą zarysowania teologicznych podstaw chrystologii proegzystencji arcybiskupa Nossola. Pierwszym elementem owej teologicznej charakterystyki jest proegzystencja urzeczywistniana poprzez historiozbawcze samoudzielenie się Boga w Jezusie Chrystusie (III. 1), drugim elementem teologicznej charakterystyki chrystologii proegzystencji arcybiskupa Nossola jest proegzystencja Syna objawieniem istoty i przymiotów Boga (III. 2), zaś trzecim elementem charakterystyki chrystologii proegzystencji jest ukazanie tej chrystologii jako istotnego fundamentu dla proegzystencjalnej antropologii (III. 3).

Czwarty rozdział – *Istotne implikacje chrystologii proegzystencji* – stanowi swoistą syntezę zaproponowanego przez arcybiskupa Nossola modelu chrystologii proegzystencji, ze wskazaniem na możliwości jego praktycznego zastosowania. W tym celu chrystologia proegzystencji zostaje implikowana na grunt kościelno-duchowy (IV. 1), na grunt ekumeniczny (IV. 2) oraz na grunt społeczny (IV. 3).

Każdy rozdział opatrzony został szczegółowym podsumowaniem, które stanowi próbę odpowiedzi na pytania określające właściwy problem badawczy.

Podjęte badania pozwalają wyciągnąć kilka istotnych wniosków:

Arcybiskup Alfons Nossol w obrębie zaproponowanego „planu” odnowy teologicznej akcentuje, aby w teologii skupić się na jej dialogicznej naturze, tak by jej uprawianie było bliższe człowiekowi i życiu. Kolejnym teologicznym akcentem tej odnowy jest kształtowanie hermeneutyki adekwatnej do współczesnego języka. Jej zadaniem byłaby reinterpretacja dogmatów, tak aby ich teologiczny przekaz był lepiej zrozumiały. W odpowiedzi na próby wyparcia teologii przez filozofię religii, arcybiskup Nossol podkreśla bardziej chrystocentryczne zorientowanie teologii. Pogłębiony chrystocentryzm teologiczny, zdaniem

opolskiego arcybiskupa, wpłynie na dużo lepsze zrozumienie proegzystencjalnego charakteru poszczególnych traktatów dogmatycznych.

Arcybiskup Nossol, odwołując się do nauczania Soboru Watykańskiego II, proponuje większe ubiblijnienie badań teologicznych, chrystocentryczne zorientowanie teologii oraz uczynienie człowieka centrum wszystkich wysiłków teologicznych. W tym celu konieczne jest budowanie antropologii integralnej, pozwalającej spojrzeć na człowieka w sposób pełny, a więc także w kontekście trynitarnym, chrystologicznym, pneumatologicznym i eschatologicznym. By odnowa była możliwa, idąc za myślą Vaticanum II, arcybiskup Nossol proponuje uczynienie użytku z takich pojęć, jak *aggiornamento* i „akomodacja”. Nie ma odnowy teologicznej bez uważnych procesów akomodacyjnych, które pomagają teologii, by nie utraciła ze swojego horyzontu całego kontekstu życia konkretnych ludzi, bo do nich zaadresowana jest Dobra Nowina, oraz uwspółcześniła, czyli dostosowała do współczesnego człowieka teologiczne myślenie i język.

Szczególny akcent w odnowie teologicznej kładzie arcybiskup Nossol na odnowę chrystologiczną. W tym celu bada dostępne modele chrystologiczne, począwszy od starożytnych, a mianowicie model odgórny i oddolny, stanowiące charakterystyczny rys dwóch szkół: aleksandryjskiej i antiocheńskiej, czy też model odśrodkowy. Dostrzega zagrożenie w ich jednostronności. Nie można mówić o Chrystusie na sposób jednosylabowy, czyli jednolity. Najlepszym i najbardziej adekwatnym modelem pozwalającym spojrzeć na Chrystusa w sposób całościowy, a więc wielowątkowy, zdaniem arcybiskupa Nossola, jest model chrystologii integralnej. Mówiąc ściślej, chodzi o chrystologię integralną antropologicznie zorientowaną, czyli w gruncie rzeczy o chrystologię proegzystencji. Tak zdefiniowany model chrystologiczny pozwala spojrzeć na chrystologię w sposób całościowy, integralny, przypominając tym samym, że człowiek jest jej najważniejszym celem.

Arcybiskup Nossol, postulując chrystologię proegzystencji jako swego rodzaju modelowe rozwiązanie dla teologii, wypracowuje także jej istotne teologiczne założenia. Pierwsze z nich to proegzystencja dzięki preegzystencji, tzn. dzięki trynitarnie preegzystencjalnej miłości była i jest możliwa miłość proegzystencjalna. Drugie założenie to proegzystencja uzasadniona miłością Boga Ojca do człowieka. Takie ujęcie skłoniło arcybiskupa Nossola do tego, by sięgnąć do zaproponowanej przez Heinza Schürmanna wizji Chrystusowej proegzystencji, który widział jej kształt w Chrystusowym życiu i Jego działalności (w dwóch krzyżujących się kierunkach: wertykalnym ku Ojcu i w horyzontalnym ku człowiekowi), w Jego umieraniu (zanim umarł dla człowieka, umarł najpierw dla Boga: dokonała się „śmierć śmierci”), dalej,

w Jego istocie i wywyższeniu (sprowadzając chrystologiczne badania do soteriologii) oraz w Jego proegzystencji dzięki Jego preegzystencji. Podobnie postrzegał proegzystencję Dietrich Bonhoeffer, wielokrotnie posługujący się proegzystencjalnym *pro nobis*.

Arcybiskup Nossol podkreśla, że zaproponowany model chrystologii proegzystencji potrzebuje głębszego powiązania Osoby Chrystusa z Osobą Ducha Świętego. Dzięki temu chrystologia proegzystencji charakteryzuje się otwartością na pneumatologiczną *dynamis* (moc Ducha). Dzięki większemu pneumatologicznemu zorientowaniu chrystologii, zaproponowany przez arcybiskupa Nossola model chrystologii proegzystencji promuje dynamiczny i bardziej powiązany z człowiekiem obraz Boga jako proegzystującego. W celu wyeksplikowania chrystologii integralnej pneumatologicznie ugruntowanej nasz autor skłonił się ku teologii Karla Bartha, który w swoich teologicznych badaniach akcentował większy teologiczny pluriformizm, jednocześnie odgórne i oddolne spojrzenie chrystologiczne oraz większe jej pogłębienie eklezjalne. Mimo że u Bartha zabrakło wspomnianego akcentu pneumatologicznego, to jednak jest on u niego obecny, może nie wprost, ale w akcentowanej dynamicznej naturze Chrystusa. Pneumatologiczne zorientowanie chrystologii arcybiskupa Nossola jest ukłonem w kierunku teologii prawosławnej.

Budując teologiczne podwaliny pod założenia chrystologii proegzystencji, arcybiskup Nossol dostrzegał jej najbardziej wyrazisty kształt w misterium paschalnym, stanowiącym szczyt proegzystencji. W tym punkcie arcybiskup skierował swoje spojrzenie na luterzańską teologię krzyża. Recepcja nauczania Marcina Lutra, o którą zabiegał arcybiskup Nossol, była wynikiem nauczania Soboru Watykańskiego II. Luterzańskie: *sola gratia, sola fide, sola scriptura*, sprowadzało się tak naprawdę do: *solo Christo*. Większe ubiblijnienie badań, „chrystocentryzm”, a szczególnie ukazanie na nowo człowieka, na co szczególnie uwrażliwił Sobór Watykański II, stanowiło główne elementy, akcentowanych już wcześniej w luterzańskim *corpus doctrinae* potrójnych *sola*.

Chrystologia proegzystencji w swoich założeniach, na co zwraca uwagę arcybiskup Nossol, potrzebuje również ukierunkowania eschatologicznego, czyli postrzegania człowieka nie tylko jako adresata Bożego przesłania, ale jako tego, którego życie jest wprost ukierunkowane na Boga.

W ramach teologicznej charakterystyki chrystologii proegzystencji arcybiskup Nossol zwrócił uwagę na konieczność właściwego wyakcentowania proegzystencji urzeczywistnianej poprzez historiozbawcze samoudzielenie się Boga w Jezusie Chrystusie. Samoudzielenie się Boga było wynikiem Jego miłości do człowieka. Dzięki tej miłości Bóg chciał być jeszcze

bliżej stworzenia. Boża proegzystencjalna miłość zrealizowała się w Chrystusie, w Jego Wcieleniu jako wyraz i wzór proegzystencji. Ukonkretniła się w tajemnicy krzyża, jako wyraz Chrystusowego proegzystencjalnego posłuszeństwa i wciąż się uobecnia w tajemnicy Eucharystii, jako każdorazowe uczasowanie Jego proegzystencjalnej miłości.

Kolejnym elementem teologicznej charakterystyki chrystologii proegzystencji, postulowanej przez arcybiskupa Nossola, jest proegzystencja Syna rozumiana jako objawienie istoty i przymiotów Boga. Dzięki proegzystencji Chrystusa, Bóg objawia swoją wszechmoc, noszącą znamiona „paradoksalności”, w Chrystusie ukonkretnia swoje miłosierdzie oraz urzeczywistnia swoją sprawiedliwość. W ten sposób Bóg urzeczywistnia w Chrystusie swoją ojcowską dobroć.

Następnym elementem powyższej charakterystyki jest eksplikacja pojęcia miłości. W tym celu arcybiskup Nossol dokonuje teologicznej eksplikacji pojęcia Bożej miłości, jako początku wszystkiego co istnieje. By ukazać ją na sposób integralny, arcybiskup wprowadza pojęcie matematycznego iloczynu. Miłość jest zawsze dwubiegunowa: Bóg-człowiek, człowiek-Bóg, człowiek-człowiek. Żeby jednak mówić w sposób komplementarny o miłości, konieczne są, według naszego autora, takie czynniki, jak: branie i dawanie rzeczywistego dobra, ofiara i szacunek. Jeżeli zabraknie któregokolwiek ze wspomnianych elementów, trudno byłoby mówić o miłości, która jest zawsze ukierunkowana proegzystencjalnie.

Chrystologia proegzystencji staje się otropaksją, gdy z teorii pozwala przejść do praktyki. Dlatego też arcybiskup Nossol implikuje chrystologię proegzystencji na grunt kościelno-duchowy, ekumeniczny oraz społeczny.

W odniesieniu do pierwszego wymiaru implikacji, a więc gruntu kościelno-duchowego, arcybiskup Nossol postuluje, by eklezjologia była bardziej chrystocentryczna, a Kościół, by stale pamiętał o tym, że jego podstawowym zadaniem jest ukazywać Chrystusa, jako eschatyczne spełnienie proegzystencjalnej miłości Boga do człowieka. Dzięki temu, że eklezjologia będzie bardziej „chrystocentryczna”, będzie również bardziej proegzystencjalna. Przestrzenią, która pozwala Kościołowi realizować jego proegzystencjalne posłannictwo jest Eucharystia. Według arcybiskupa Nossola stanowi ona proegzystencjalny dar i zadanie dla całego Kościoła. Proegzystencjalne spojrzenie arcybiskupa idzie również w kierunku osoby Maryi. To w niej nasz autor dostrzegł najpełniej realizującą się chrystologicznie skonkretyzowaną miłość, dzięki której mógł narodzić się Chrystus.

Arcybiskup Nossol z założenia buduje teologię ekumenicznie otwartą i ekumenicznie przydatną. Dotyczy to także jego koncepcji chrystologii proegzystencji. Przejawia się ona w

proegzystencjalnej otwartości na wszystkich chrześcijan i na ludzi dobrej woli. Otwartość na drugiego człowieka, nie tylko we własnej przestrzeni konfesyjnej, jest – zdaniem arcybiskupa Nossola – jednym z podstawowych zadań Kościoła Chrystusowego. Arcybiskup Nossol wskazuje więc na pewne istotne paradygmaty ekumeniczne. Są nimi: ekumeniczna epikleza oraz potrzeba ikonicznego urzeczywistniania w życiu chrześcijan i Kościołów trynitarnej „perychorezy” jako źródła jedności. Arcybiskup Nossol proponuje, by w ekumenicznym myśleniu dokonać tzw. kopernikańskiego zwrotu, polegającego na tym, że w miejsce „dumy konfesyjnej” postawi się wspólne dążenie do Chrystusa, a tym samym otwarcie się na poszukiwanie dróg ku urzeczywistnieniu pełnej widzialnej jedności w Jego Kościele.

Chrystologia proegzystencji w swoich teologicznych założeniach oraz w teologicznej charakterystyce stanowi model życia chrześcijańskiego, dlatego arcybiskup Nossol dokonuje jej implikacji na grunt społeczny. Chrześcijanin uczestnicząc w proegzystencjalnej miłości trynitarnej Boga, pozwala na to, by ona sama mogła uobecnić się w jego codziennym życiu. Chrystologia proegzystencji w swoich antropologicznych założeniach pozwala ukierunkować ludzkie życie na Tego, który każdorazowo odkrywa przed stworzeniem sens istnienia, czyli „bycie dla drugiego”.

Większa otwartość na Chrystusa czyni ludzkie życie bardziej „chrystokształtne”. Dzięki temu, że proegzystencja stanowi kryterium chrześcijańskiego postępowania, wierzący promuje „cywilizację miłości”. Proegzystencja, według arcybiskupa Nossola, z jednej strony stanowi model życia, a z drugiej staje się zadaniem, przed którym stoi każdy wierzący. Arcybiskup Nossol postuluje więc o proegzystencjalne wyakcentowanie dynamiki Bożej miłości w rodzinie, o skuteczny wpływ proegzystencjalnej etyki chrześcijańskiej na etykę społeczną oraz o wyakcentowanie proegzystencji w społeczeństwach dotkniętych nienawiścią społeczną (wojną). To właśnie chrystologia proegzystencji oparta na integralnej ortodoksji prowadzi do chrześcijańskiej ortopraksji. Najlepszym przykładem tego jak sprawić, by chrystologia proegzystencji była ortopraksją jest osoba św. Józefa. Arcybiskup Nossol stawia św. Józefa jako przykład tego, że proegzystencja jest fundamentem każdej świętości. Mimo własnych obaw św. Józef potrafił stanąć na straży życia (Maryi i Jezusa), a przy tym pozostać człowiekiem szlachetnym. Józefologia może stanowić dla dzisiejszej teologii nie tylko proegzystencjalny przykład świętości, ale osobny traktat uprawiany we współpracy z mariologią i realizowany w kontekście chrystologicznym, pneumatologicznym i eklezjologicznym.

V. Zdzisław Pacy

Pro-existence Christology of Archbishop Alfons Nossol

Abstract

pre-existence – pro-existence – in-existence – perichoresis – epiclesis

The Post-Council theology required a specific “refreshment” involving a renewal of the theological discourse, focusing to a much greater extent on the Bible in the research, rediscovering the person of Christ as the centre of all theological reflection and, last but not least, becoming close to the man. The theologian who undertook an integral renewal of theology, and Christology in particular, is Alfons Nossol.

The scientific problem this dissertation concerns may be described in detail by the following questions: What model of practising theology does modern Church need? Is the pro-existence Christology consistent with the available models of practising Christology? To what extent is the pro-existence Christology in its theological assumptions is able to revitalise today's Christology. Integral Christology or pro-existence Christology? In what way can the pro-existence Christology help to build ecumenical Christology? What is the source of the pro-existence Christology, what is its essence, and what are its theological characteristics? To what extent Christ's pro-existence uncovers the Father's attributes and to what extent it obscures them? What are the anthropological connotations of the pro-existence Christology? To what extent the pro-existence Christology can contribute to a more Christological and pneumatologic orientation of ecclesiology? In what way the pro-existence Mariology can help to render the pro-existence Christology more profound? May the implications of ecumenical pro-existence proposed by Archbishop Nossol become a chance to overcome the mutual barriers among the Churches? To what extent Christ's pro-existence in social terms may render human life more “Christ-shaped”?

The aim of the dissertation is to attempt to find right answers to the questions asked above. The conclusions posed at the end of each chapter constitute their summaries. For the most part, Archbishop Nossol's works constitute the essential research material of this dissertation. Cryptical analysis of Archbishop Nossol's theological works shall be explored consistent with the rules of logic, hermeneutics and the comparative method. The explored contents, of key importance to the research being conducted, shall be subject to Biblical, theological-Christological and ecumenical analysis.

The dissertation is composed of four chapters. The first of them – entitled *Towards pro-existence Christology* – is an attempt to outline the essential postulates made by Archbishop Nossol with reference to modern theology. They are as follows: the postulate of developing a new model of practising theology (I. 1), the postulate of orienting theology to the Council (I. 2) and the postulate of opening the dogmatic theology to a variety of Christological models (I. 3).

The second chapter – *Theological assumptions of pro-existence Christology* – is an attempt to explore the fundamental assumptions of the pro-existence Christology stated by Archbishop Nossol. Therefore, the following proposals are subject to analysis: pro-existence thanks to pre-existence (II. 1), pro-existence justified by the Father's love for the human (II. 2), the pro-existence realised in the power of Holy Spirit (II. 3) and the Passover mystery as the peak of pro-existence (II. 4).

The third chapter – *Theological description of character of pro-existence Christology* – is an attempt to outline theological grounds of Archbishop Nossol's pro-existence Christology. The pro-existence realised by God's historico-redemptive self-contribution in Jesus Christ (III. 1) is the first element of this theological description; the Son's pro-existence by revelation of God's nature and attributes (III. 1) is the second element of Archbishop Nossol's theological characterisation of pro-existence Christology (III. 2); whereas presenting this Christology as an essential foundation for the pro-existence anthropology (III. 3) is the third element of the pro-existential Christology description.

The fourth chapter – *Essential implications of pro-existence Christology* – constitutes a peculiar synthesis of the pro-existence Christology model proposed by Archbishop Nossol, including the possibilities of its practical application. The pro-existence Christology is thus implied for the ecclesiastic-spiritual (IV. 1), the ecumenical (IV. 2) and the social environments (IV. 3).

Every chapter has been provided with a detailed summary, which constitutes an attempt to answer the questions defining the relevant research problem.

The undertaken research allow to draw some essential conclusions:

Within the proposed 'plan' of theological revitalisation, Archbishop Alfons Nossol stresses that theology focused on its dialogical nature, so its practice were closer to the human and life. Shaping the hermeneutics adequate for modern discourse is the next theological accent of this reactivation. Its object would be to reinterpret the dogmas, so that their theological message were more transparent. In response to the attempts to displace theology by philosophy of religion, Archbishop Nossol stresses a more Christocentric orientation of theology. A more profound theological Christocentrism, in opinion of the Archbishop of Opole, shall promote a much better understanding of pro-existential character of specific dogmatic treaties.

Archbishop Nossol, drawing on the insights into the teachings of the Second Vatican Council, proposes a greater biblicization of the research, a Christocentric orientation of theology and rendering the human the centre of all theological efforts. In order to do so it is necessary to build integral anthropology, which allows to conceive of the person in a complex way, hence also in the trinity way, Christological, pneumatologic and eschatological. In order for the renewal to be possible, following from the Vaticanum II ideology, Archbishop Nossol recommends making use of such notions as *aggiornamento* and accommodation. There is no theological regeneration without

Careful accommodation processes that help theology not to lose from its horizon the whole context of particular people's lives, because the Good News is addressed to them, as well as updated, that is adapted theological language and thinking to the modern person.

Christological regeneration is central to Archbishop Nossol's theological regeneration. This is why the author studies the available Christological models, from the ancient, namely the top-down and the bottom-up model that distinguish two schools: the Alexandrian and the Antioch, or the centrifugal model. Archbishop Nossol notices the threat in their narrow-mindedness. It is impossible to talk about Christ in monosyllables, that is, uniformly. The best and the most adequate model that allows conceiving of Christ in a holistic, hence interconnected way, in Archbishop Nossol's opinion, is the integral Christology model. To be precise, it is about integral Christology anthropologically-oriented, that is, as a matter of fact, about the pro-existence Christology. The Christological model defined in this way allows to view Christology in a more holistic, integral way, reminding thereby that the person is its most important goal.

Postulating the pro-existence Christology as a specific model solution for theology, Archbishop Nossol also develops its essential theological assumptions. The first of them is pro-existence thanks to pre-existence, that is, pro-existential love has been and is possible thanks to trinity pre-existential love. Another assumption is pro-existence justified by God Father's love to the human. Such an approach has induced Archbishop Nossol to adopt the vision of Christ's pro-existence proposed by Heinz Schürmann who saw its shape in Christ's life and His activities (in two criss-crossing directions: vertical – to the Father and horizontal – to the human), dying (before he died for the man, he had died for God first: “a death of death” had taken place), further, in His nature and elevation (reducing Christological research to soteriology) and on his pro-existence thanks to his pre-existential love. Dietrich Bonhoeffer, on many occasions applying pro-existential *pro-nobis*, perceived pro-existence in a similar way.

Archbishop Nossol stresses that the proposed model of Christology requires a more profound interconnecting the Person of Christ with the Person of Holy Spirit. Owing to this, the pro-existence Christology is characterised by openness to pneumatologic *dynamis* (the Spirit power). On account of a greater pneumatologic orientation of Christology, the model of pro-existential Christology proposed by Archbishop Nossol promotes a dynamic and more connected with the human vision of God as pro-existential. In order to explicate pneumatologically based, integral Christology our author inclined to the theology of Karl Barth. The latter, in his theological research stressed a greater theological pluriformity, a simultaneous top-down and bottom-up Christological perspective and making it more ecclesially profound. In spite of Barth's lacking the said pneumatologic accent, then again it is present, if not directly, then in the accented Christ's dynamic nature. The pneumatologic orientation of Archbishop Nossol's Christology is a bow at Orthodox theology.

Building theological grounds under pro-existential Christology, Archbishop Nossol perceived its clearest shape in the Passover mystery, which constitutes the peak of pro-existential. At this point, Archbishop gave attention to the Lutheran theology of the Cross. The reception of Martin Luther's teaching, which Archbishop Nossol was striving for, the Lutheran *sola gratia, sola fide, sola scriptura in fact came down to solo Christo*. Focusing the research on the Bible, the Christ, and especially, presenting the human anew, which the Second Vatican Council sensitised to, constituted main elements of previously accentuated in the Lutheran *corpus doctrinae* tripple *sola*.

Christology in its assumptions, which Archbishop Nossol brings attention to, also requires eschatological orientation, that is, perceiving the human not only as the addressee of the God's message, but also as the one whose life is directly oriented to God.

Within the framework of theological description of pro-existential Christology, Archbishop Nossol brought attention to the necessity of putting the right emphasis on pro-existential realised by history-redemption Self-contribution in Jesus Christ. God's Self-contribution resulted from His love to the human. Thanks to this love to the Human, God wanted to be even closer to the creation. God's pro-existential love realised in Christ, in His Incarnation as an expression and icon of pro-existence. It came down to concrete facts in the Cross mystery, as an expression of Christ's pro-existential obedience and keeps making its presence felt in the mystery of the Eucharist.

Another element of the theological characteristic of the pro-existence Christology postulated by Archbishop Nossol is the Son's pro-existence, understood as revelation of God's nature and the attributes. On account of Christ's pro-existence, God reveals His omnipotence, which bears the features of 'paradox', in Christ renders his mercy concrete and realises his fairness. In this way, God realises in Christ His fatherly goodness.

In order to analyse it, Archbishop Nossol conducts a theological explication of the God's love notion, as the beginning of all there is. In order to present it in an integral way, Archbishop introduces the concept of mathematical product. Love is always bipolar: God-human, human-God, human-human. However, in order to talk about love in complimentary way, according to our author such factors as giving and taking of real good, sacrifice and respect are necessary. Should any of the above elements be missing, it would be difficult to talk about love, which is always pro-existence-directed.

The pro-existence Christology becomes orthopraxy when from theory it allows to come to practice. Therefore, Archbishop Nossol implies the pro-existence Christology onto the church-spiritual, ecumenical and social ground.

With respect to the first dimension of the implication, that is, of the ecclesiastic-spiritual ground, Archbishop Nossol postulates that ecclesiology be more Christ-centred, and that the Church continuously remembered that its essential duty is to present Christ as an eschatological fulfilment

of God's pro-existential love to the human. Ecclesiology being more 'Christocentric', it will also be able to be more pro-existential. The space that allows the Church fulfil its mission is the Eucharist. According to Archbishop Nossol, it constitutes a pro-existential gift and a task for the whole Church.

Archbishop's pro-existential point of view also concerns the person of Mary. It is in her that our author noticed love realising to the full taken shape Christologically, thanks to which Christ could be born.

Archbishop Nossol assumes that theology must be ecumenically open and ecumenically useful. It also applies to his concept of the pro-existence Christology. It also manifests in pro-existential openness to all Christians and people of good will. Openness to another human, not only in one's confessional space, is – according to Archbishop Nossol – one of the essential tasks of the Christ's Church. Archbishop Nossol thus refers to some significant ecumenical paradigms. They are: ecumenical epiclesis and the need of iconic realizing in the lives of Christians and the Churches of Trinity 'perichoresis' as a source of unity. Archbishop Nossol argues for the so called Copernican turn, which depends on replacing "confession pride" with a common pursuance of Christ, and thereby an opening to the search of the ways of realising a full visible unity in His Church.

The pro-existence Christology in its theological assumptions and in its theological description constitutes a model of Christian life. For this reason Archbishop Nossol elaborates on its implications for the social ground. Participating in trinity God's pro-existential love, Christians allow it to make itself present in their everyday life. The pro-existence Christology in its anthropological assumptions allows to direct human life on the One who every time uncovers for the creation the point of existence, that is, "being for the other".

A greater openness to Christ renders human life more "Christ-shaped". Owing to the fact that pro-existence constitutes a criterion of Christian conduct, a believer promotes "a civilisation of love". Pro-existence, according to Archbishop Nossol, on one hand constitutes a model of life, and on the other, becomes a challenge for each believer to face. Archbishop Nossol thus postulates pro-existential emphasising the dynamic of God's love in the family, for an effective influence of pro-existential Christian ethics on social ethics, as well as for emphasising pro-existence in societies affected by social hatred (war). It is the very pro-existence Christology based on integral orthodoxy that leads to Christian orthopraxy. The best example of how to make pro-existential Christology orthopraxy is the person of St. Joseph. Archbishop Nossol cites St. Joseph as an example of pro-existence being the origin of all sanctity. Josephology may constitute not only a pro-existential example of sanctity for today's theology, but also a separate treaty practised in cooperation with Mariology and effected in the Christological, pneumatologic and ecclesiological context.

G. Lila Biel